

Tijdschrift voor Gregoriaans

ADVENT DOMINATOR

1992 - 4

Stichting Amici Cantus Gregoriani

TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS

Jaargang 17, nummer 4, november 1992

Verschijnt driemaandelijks

REDACTIE:

Marie-Louise Egbers, Ike de Loos,

Martien Verzijl, Theo de Wit.

Redactie:	Catharinastraat 81 4811 XG Breda tel. 076 - 22 14 58
Secretariaat:	Torenhoeckstraat 14 5056 AN Berkel-Enschot tel. 013 - 33 10 94

Abonnement: fl. 30,-- per jaar, over te maken op girorekening-nummer 39586 of bankrekeningnummer 42.06.65.323 t.n.v. Stichting Amici Cantus Gregoriani te Geldrop.

Druk: Drukkerij Van Stiphout B.V. - Helmond

De Stichting Amici Cantus Gregoriani is een kring van mensen, die zich verbonden weten met het gregoriaans en door een jaarlijks terugkerende bijdrage de verschijning van dit tijdschrift, alsmede andere op het gregoriaans gerichte activiteiten, mogelijk maken.

Inlichtingen op het redactie-adres.

Losse nummers (ook van oude jaargangen): fl. 9,-- per stuk.

Copij voor de volgende aflevering: 15 december 1992.

Bij de voorplaat:

Rome, Bibl. Angelica 123 (Graduale Bologna $\pm$ 1130)

Van de redactie

Ook in 1992 sierden we de voorkaft van ons tijdschrift op met plaatjes uit de Codex Angelica 123.

We zijn dan ook heel blij met het aanbod van Dr. Alfons Kurris om een paar artikelen aan dit handschrift te besteden. Ons hoofdartikel krijgt derhalve in de volgende jaargang een vervolg.

De weinige ruimte, die de rijke artikelen van deze aflevering ons overlaten, illustreren we graag met enkele schitterende tekeningen uit genoemde Codex, die in dit tijdschrift nooit gezien zijn.

November 1892, honderd jaar geleden; een kindje kwam ter wereld. Het groeide uit tot een groot man, een ijveraar voor het gregoriaans ons ten voorbeeld, Eliseus Bruning.

U leest over hem, over nog veel meer, over de ijver en initiatieven van velen, misschien wel over uzelf.

1992 was óók een goed jaar. Laten we daarmee einde december de drem-pel over gaan. ■

HOOFDARTIKEL

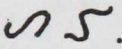
MET HAKEN EN OGEN: TORCULUSGRAFIEËN IN CODEX ANGELICA 123.

*Alfons Kurris**

Regelmatig is dit blad verlucht met illustraties uit het manuscript Angelica 123. De afbeeldingen zijn inderdaad zeer kunstzinnig, maar ook het neumenschrift is hoogst kwalitatief. Het is alsof de schrijver de muziek in de tekens laat trillen. En hij doet dat met zeer eenvoudige middelen.

De naam "Angelica" behoeft enige verduidelijking. Het is geen plaatsnaam of iets dergelijks, maar de naam van de bibliotheek in Rome, waar zich het handschrift bevindt. De eigenlijke oorsprong van het manuscript is Midden-Italië in de streek van Bologna. Het handschrift dateert uit het begin van de 11e eeuw en is een laatbloeiër onder de adiastematische handschriften.¹

Dom Eugène Cardine was erg in de notatie geïnteresseerd vanwege de exacte behandeling van de neumensplitsing. Maar de notatie zelf neemt een tweede plaats in binnen de rangorde van de handschriften. De schrijver maakt geen onderscheid tussen punctum en tractulus. Episema's noch letters met ritmische aanduidingen komen in het handschrift voor, tenzij later toegevoegd. Wat blijft er dan nog over voor de semioloog om het ritme te duiden?

De schrijvers uit de scholen van Sankt Gallen en Metz (Laon) geven blijk van een grote gevoeligheid voor muzikale nuances. Als voorbeeld geven we een overzicht van de torculus-grafieën (afb. 1). Het teken kan méér aanduiden dan alleen de materiële aspecten van een toon zoals de duur en de hoogte. De oude graveurs, m.n. uit de schrijfschool van Sankt Gallen, scheppen tekens die een mimetische afdruk zijn van de handbeweging van de dirigent. Wie beide tekens vaak na elkaar tekent of dirigeert voelt het muzikale onderscheid: .

De torculus is een elementaire notengroep die bestaat uit een opgang en een neergang. De veelheid van tekens geeft aan dat de nadruk ligt aan het begin,

* Alfons Kurris is docent Gregoriaans, Liturgie en Kerklatijn aan het Conservatorium te Maastricht. Hij promoveerde bij Dom E. Cardine op het thema van de "coupures expressives" in codex Angelica 123.

L

SG

L

SG

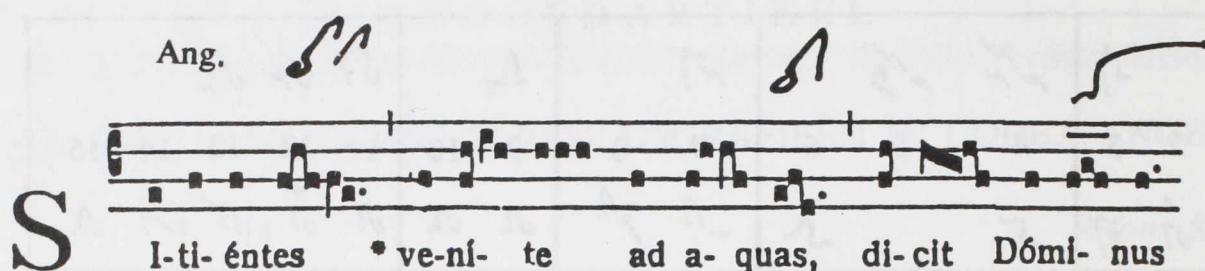
1 2 3			4 5 6			7 8		9 10		11 12 13 14 15				
ᳵ ᳶ ᳷			᳸			᳹ ᳺ		᳻ ᳼		᳽ ᳾ ᳿ ᳼ ᳼ ᳼				
16	17	18 19 20		21	22 23 24 25 26									
᳽	᳾	᳼ ᳼ ᳼		᳼	᳽ ᳾ ᳼ ᳼ ᳼									
27 28		29 30		31										
Vat Vat		Ng Ng		Ng										

Afb. 1: Torculustabel, uit: AGUSTONI, L. EN GÖSCHL, J.B.: *Einführung in die Interpretation des Gregorianischen Chorals*, Band 2: *Ästhetik*, Teilband I (Regensburg 1992), p. 191.

aan het einde, of dat de beweging in haar geheel licht is of gerekt. En dan zijn er nog speciale liquescent-, oriscus- en quilismagrafieën die hier buiten beschouwing worden gelaten. In relatie met de notatie van Angelica interesseren ons vooral grafie 11-13 bij Laon en grafie 14-15 bij Sankt Gallen. De schrijfwijze van deze tekens is suggestief. De ronding die gewoonlijk aan het begin staat contrasteert met de rest van de grafie. Er is een ritmisch onderscheid binnen de groep zelf. De uitwaaiering aan het einde van grafie 11 bij Laon, wijst die niet op klankverruiming? En het hoekige einde van grafie 15 van Sankt Gallen suggereert toch op z'n minst een ritmische profilering.

Angelica kent drie basisgrafieën om de torculusbeweging weer te geven:

1. ronding aan het begin; aan het einde soms met een verlenging om grotere daling aan te geven;
2. hoekig aan het begin en het einde; 't geheel schuin verticaal getekend;
3. hoekig aan het begin en einde; laatste streep gerekt en het geheel scherp getekend in horizontale richting.

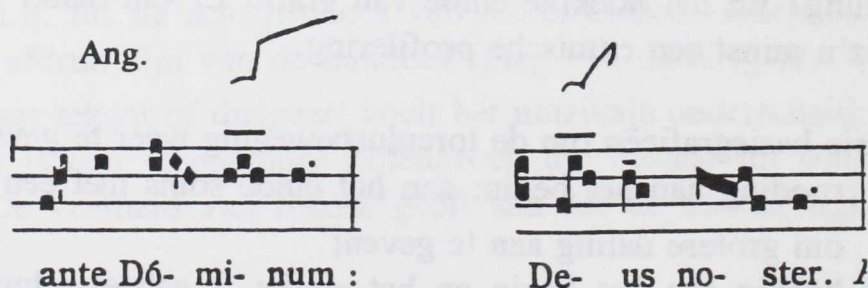
Afb. 2. In. *Sitientes*. G.R. p. 114/1-2, Ang. f. 84v/5-6.

In afb. 2 staat boven *Sitientes* grafie , boven *aquas* grafie , en in de cadens op de tussenlettergreep van *Dominus* grafie .

Twee constanten vallen op. Grafie wordt bijna altijd gebruikt bij een torculus die geïsoleerd boven een lettergreep staat. Grafie wordt bijna altijd gebruikt in cadensgroepen.

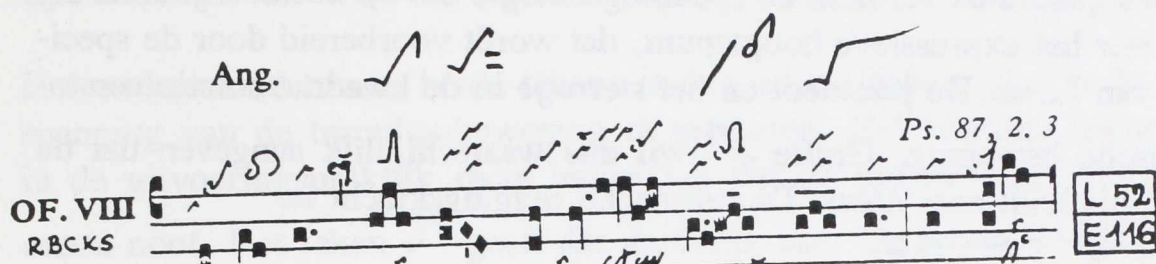
Torculus, geïsoleerd boven één lettergreep.

Angelica schrijft meestal als het gaat om een lichte beweging boven één lettergreep. De ritmische spanning mondt uit in de derde noot, die samenvalt met de lettergreep-articulatie. Wanneer de drie noten verbreed zijn, schrijft Angelica ofwel . Het teken wordt gereserveerd voor cadensformules, terwijl voorkomt op een betoonde lettergreep buiten cadensverband. In beide gevallen gaat het om een expressieve beweging. We vinden beide tekens geïllustreerd in de introitus *Venite adoremus*:

Afb. 3. Intr. *Venite adoremus*. G.R., p. 271/5-7, Ang. f. 162.

Het volgende voorbeeld is problematischer.

Ang.

OF. VIII
RBCKS

D O-mi-ne * De-us sa-lú-tis me-ae, in di-

e clamá-vi, et no-cte cō-rām te: intret o-rá-

Afb. 4. Off. *Domine Deus salutis*. G.T. p. 87/4-5, Ang. f. 70v/4.

In afb. 4 vinden we twee keer dezelfde melodische beweging: op *Déus* en *nócte*. De aanduiding *equaliter* door Laon wijst erop dat ook bij *Déus* het eerste interval van de torculus sol-do is. Boven *Déus* staat grafie hoewel Sankt Gallen en Laon geen verbreding geven. Boven *nócte* echter staat de andere grafie . Er zijn drie verklaringsmogelijkheden:

- de keuze van grafie op het woord *Déus* berust op een vergissing en moet aangepast worden.
- ofwel: de schrijver wil het woord *Deus* expressief uittekenen en kiest daarom grafie .
- ofwel: de muzikale kontekst leidt tot deze keuze.

Argument twee en drie kunnen elkaar versterken. Immers de woordcombinaties *Dómine Déus* en *salútis meae* vormen ieder een melodisch geheel met telkens een apart hoogtepunt: *Déus* en *salútis*, conform de accenten.

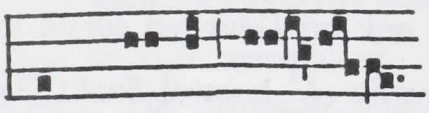
In de parallelpassage *et nocte coram* te ontbreekt dit tweede hoogtepunt. Hier loopt de zin door ondanks de ontspannende beweging op *nocte*. De betekenis van het woord *nocte* is volledig ondergeschikt aan het zinsverband: *in die...et nocte*. Let bovendien op het woord *clamavi* als verbindingsfactor. De beweging

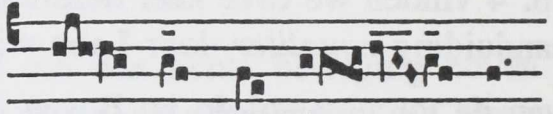
wordt door middel van twee maal een pes quadratus (*clamavi et*) verder gestuwd. De pes quadratus verdicht de spanningsenergie die op *nocte* vrijkomt. Bij *Déus* ligt echter het expressieve hoogtepunt, dat wordt voorbereid door de speciale torculus van Laon. De puntnoot en het sterretje in de kwadraatnotatie verstoringen de ritmische beweging. Grafie wil dus waarschijnlijk aangeven dat de ritmische impuls leidt naar *Déus*. De retorische zeggingskracht is:

Domine Déus salútis meae

Het onderscheid tussen grafie en wordt significantief als beide tekens voorkomen in samenstelling met andere groepen. We geven hier het resultaat van breed onderzoek dat zich hierop heeft gericht.²

Verbinding torculus-clivis.

S.G.
Ang.

Dum cla-má- rem

S.G.
Ang.

De- us e- ó- rum

Afb. 5. Gr. *Iacta*, v. *Dum clamarem*.
G.R. p. 285/5, Ang. f. 63/4.

Afb. 6. Gr. *Beata gens*. G.R. p. 333/3, Ang. f. 82v/5.

Het gaat om twee onderscheiden ritmische verbanden: torculus en clivis. Bijna altijd als de derde noot van de torculus in Sankt Gallen voorzien is van een episema kiest de schrijver van Angelica voor . Maar als het gaat om een lichte beweging zonder enig ritmisch profiel schrijft Angelica .

Door het onderscheid tussen beide grafieën krijgt het ambivalente teken toch een eigen waarde. Het grafisch onderscheid aan het begin ("met haken en ogen") is bedoeld om het ritmisch onderscheid aan het einde aan te duiden. In beide gevallen wordt de torculus dus licht en zonder ritmische impuls aangezet.

Grafie is gekozen om de zanger te waarschuwen dat het niet de laatste toon is waarop de melodische energie tot rust komt, maar dat de beweging verder

gaat. De schrijver kan slechts gebrekkig weergeven wat zijn bedoeling is. Maar zijn intentie strookt met de grote tradities van Sankt Gallen en Laon.

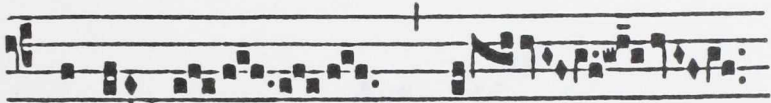
Het onderscheid tussen beide tekens is dus uiterst belangrijk om de melodische spanning van de torculus-beweging te markeren. Het betekent immers dat men in de uitvoeringspraktijk moet vermijden dat de nadruk komt te liggen op de eerste noot. Het teken *ſ* geeft dat duidelijk aan. De bewuste wijziging van dit teken *ſ* wil aangeven dat het gaat om een neutrale toonomspeling.

Verbinding torculus-torculus.

S.G. *ſ ſ ſ ſ*

Ang. *ſ ſ ſ ſ*

D

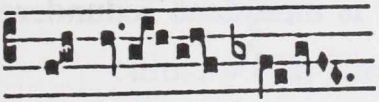
E-us,

Afb. 7. Tr. *Deus Deus meus*. G.R. 144/1, Ang. f. 93v/9.

Angelica kiest grafie *ſ* wanneer alle noten licht zijn en grafie *ſ* als op de derde toon een ritmische articulatie valt (zie afb. 7). Wie zich inleeft in de intentie van de schrijver, gaat aanvoelen dat de ronding aan het begin tevens betekent: bewegingskracht die zich verder plant en op de derde toon even ontspant.

S.G. *ſ ſ*

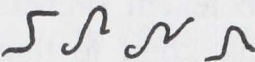
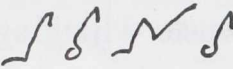
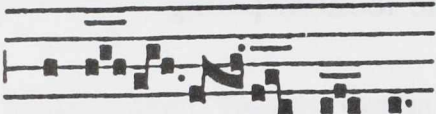
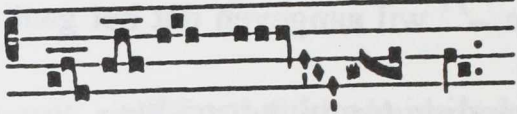
Ang. *ſ ſ*

vir-tu-tis

Afb. 8. Gr. *Tecum principium*. G.R. p. 42/5, Ang. f. 28/2.

In het geval van afb. 8 wordt tussen beide tekens een cesuur ervaren. Cardine sprak van "coupure expressive". Na de tweede torculus valt de lettergreep-articulatie die van nature ritmische waarde heeft.

Eins.		S.G.	
Ang.		Ang.	
 alle- lú- ia.		 S Al- vum fac	

Afb. 9. Co. *Populus acquisitionis*. G.R. p. 211/2, Ang. f. 113/11.

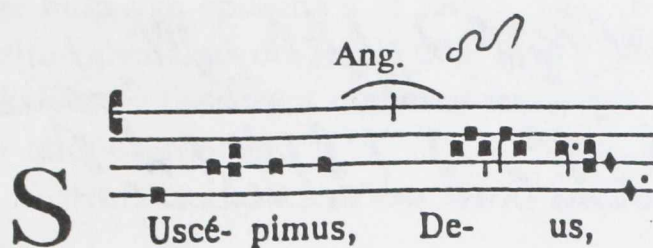
Afb. 10. Gr. *Salvum fac*. G.R. p. 354/7, Ang. f. 73/5.

Uit afb. 9 en 10 blijkt dat de schrijver van Angelica binnen zijn mogelijkheden consequent is.

Het slot-alleluia van de comm. *Populus* begint met een verbrede torculus, samenvallend met de lettergreep en eindigt eveneens met een verbrede torculus die nu als cadenstorculus is genoteerd: . De tweede torculus is licht van karakter maar articuleert op de derde noot. Grafie 4 begint in de notatie van Einsiedeln met een verlengde noot. Angelica kiest voor want de derde noot valt samen met de lettergreep-articulatie. Dat heeft bij hem prioriteit.

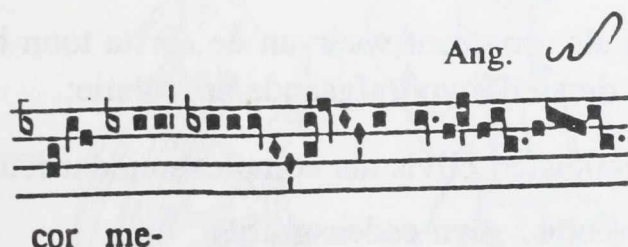
De aanhef van het graduale *Salvum fac* is bijzonder expressief. Angelica kiest eerst voor grafie . We weten dat dit teken ritmisch neutraal is en pas in de context een ritmische betekenis krijgt. Dan volgt een verbrede torculus. Angelica kiest de grafie die gereserveerd is voor de cadenstorculus. De cadenstorculus wordt uit nood gekozen - de beweging is inderdaad redunderend - maar suggereert de ruime expressiviteit ten volle.

Als derde grafie kiest de schrijver : de derde noot valt weer samen met de lettergreep-articulatie. Ondanks onnauwkeurigheid die het gevolg is van het gebrek aan exacte ritmische aanduidingen, is de notatie van Angelica consequent en tegelijk bijzonder suggestief.

Afb. 11. Gr. *Suscepimus*. G.R. p. 360/6, Ang. f. 51v/9.

In afb. 11 tendeert de beweging naar de laatste twee noten. Beide tekens worden nu verbonden om te vermijden dat de derde toon van de torculus betoond wordt. Maar ook de schrijfrichting is illustrerend voor de bekommernis van de schrijver om een muzikaal fenomeen in een teken zoveel mogelijk na te bootsen.

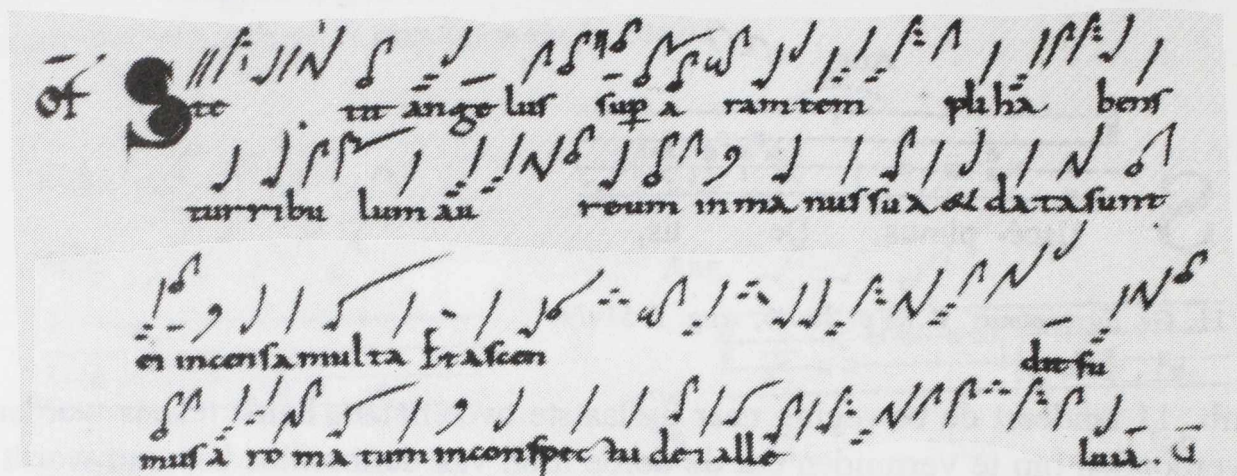

Afb. 12. Gr. *Probasti*. G.R. p. 587/5-6, Ang. f. 130/15.

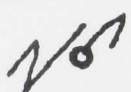
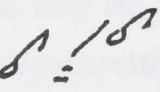
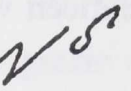
In afb. 12 is de gehele beweging licht en mondt uit in de laatste toon. De lichte omspelande beweging suggereert de ornamentale functie van deze notengroep.

Met behulp van het Graduale Triplex kunnen we de torculus-grafieën van Angelica in het offertorium *Stetit Angelus* nagaan (afb. 13).

- stétit: eindarticulatie die verder leidt naar *ángelus*; Sankt Gallen en Laon geven hier de speciale articulatiatorculus: in Einsiedeln en in Laon;
- angelus: binnenarticulatie en eindarticulatie;
- gram: binnenarticulatie en geornamenteerde notengroep die uitmondt in eindarticulatie;

Afb. 13. Off. Stetit Angelus, Ang. f. 139v-140.

- aureum: lichte torculus als ornament waarvan de eerste toon bijzonder licht is na de sterke voorafgaande articulatie;
- aureum: combinatie torculus en clivis als complexe eindarticulatie
- sua: expressieve torculus, geen cadensgrafie;
- sunt ei: woordarticulatie met melodische nuancering en eindarticulatie;
- multa: cadenstorculus: betekent dit een scherpere cesuur dan op sua?
- ascendit: ornamentbeweging die uitmondt in een binnen-articulatie;
- fumus: lettergreep-articulatie;
- fumus: combinatie torculus-clivis met complexe eindarticulatie;
- aromatum: cadenstorculus;
- alleluia: verbrede beweging als begin van het melisma;

We constateren dat de schrijver van Angelica meestal heel consequent is in het kiezen van de geëigende grafie. Met beperkte middelen kan hij zijn voornaamste

ritmische intenties uitdrukken. Fijnere nuances kunnen niet weergegeven worden zonder hulp van episema's of toegevoegde ritmische letterafkortingen. De tekens zelf zijn opvallend duidelijk door hun tracé. De gehele notatie geeft blijk van muzikale intentionaliteit en bezit daardoor een rijkdom die de semiologie verder tracht te doorgronden.

NOTEN

- 1. De codex is in facsimile uitgegeven in de serie Paléographie Musicale, serie I, nr. xviii.
- 2. KURRIS, A.M.W.J.: "Les Coupures Expressives dans la notation du Manuscrit Angelica 123", gedeeltelijk gepubliceerd in: *Études Grégoriennes* XII, 1971.

LITURGIE

OPENT UWEN MOND

Steef Oosterbeek

Dit is de aanhef van het eerste psalmversje dat ik op de protestants-christelijke kleuterschool geleerd heb. De volledige tekst luidt:

Opent uwen mond;
eischt van Mij vrijmoedig,
op Mijn trouwverbond;
al wat u ontbreekt,
schenk Ik, zoo gij 't smeekt,
mild en overvloedig.

De betekenis is me destijds als vierjarige ontgaan, maar het vers heeft zich al zingend in mijn geheugen gekristalliseerd. Er zouden er nog tientallen volgen.

Iedere maandagmorgen op de "Lagere School met den Bijbel" begon met het overhoren van het psalmversje. Als voorproefje werd je 's zondags-avonds thuis al getest en op maandagmorgen dreunden we allemaal, om de beurt, het bewuste psalmvers op. Iedere hapering betekende een punt minder. Vervolgens werd de melodie aangeleerd hetgeen resulteerde in een "vlekkeloos" klassikaal gezang op het einde van de schoolweek: zaterdagmorgen. Inmiddels wist je al welk psalmversje a.s. maandag gekend diende te worden. En zo voort.

Als je de lagere school verliet zaten er zo-doende enkele honderden psalmversjes in je bagage.

Nu, meer dan 50 jaar later, ken ik ze nog steeds, allemaal.

De taal stond veraf van de kindertaal, maar de regels rijmde en dat scheelde een stuk. En als je eenmaal de melodie te pakken had, dan ging het bijna vanzelf. Steeds vaker gebeurde het dat er in de kerk een psalmvers werd opgegeven dat je al kende. Vol trots zong je dan mee met de

ogen afgewend van het psalmboekje. Je hoorde al een beetje bij de elite die iedere psalm uit het hoofd kende!

Het waren inderdaad de psalmen die toen voornamelijk in de (gereformeerde) kerk werden gezongen. En hoe! Stevig en aandachtig, stoer en met inzet, hartgrondig.

Het hoefde niet mooi te zijn: schoonheid is verdacht. Geen enkele belemmering dus om het aantal decibels tot een maximum op te voeren, maar wel steeds eerbiedig, eer-biedig.

Vrijwel steeds: psalmen. Van de "Eenige gezangen" achterin het psalmboekje werd slechts spaarzaam gebruik gemaakt. Hoofdzaak was: de psalmen. Immers, die kwamen rechtstreeks uit de Bijbel. Zeker, ze waren bewerkt tot liederen, omgezet in rijmvorm, de regels waren aangepast aan de melodie, maar toch: de psalmen waren wis en waarachtig. De melodische vorm gaf daarbij de nodige steun en stimulans.

Toch bleef de kritiek op deze berijming niet uit. De psalmen zouden te zeer gekleurd zijn door de 18e eeuw. Neem nou bijvoorbeeld de omschrijving van de "vromen" uit psalm 1:

dat zijn zulken die oprecht en rein van zeden

met vasten gang het pad der deugd betreden...

De rationalistisch gekleurde bundel werd steeds vaker een mikpunt van kritiek. Anderzijds bleven zeer velen sterk gehecht aan "het psalmboek". Uiteindelijk - na veel geharrewar - verscheen in 1968 de nieuwe Psalmberijming voor de Protestantse kerken. Samen met 491 gezangen kreeg deze berijming in 1973 een (eerste) plaats in het Liedboek voor de kerken. De historie heeft (tot nu toe) geleerd dat zo'n berijming ongeveer 200 jaar stand houdt:

16e, 17e, 18e eeuw: de psalmberijming van Petrus Dathenus;

18e, 19e, 20e eeuw: de (staats)berijming van 1773 (zie boven)

20e eeuw: de "nieuwe" berijming.

De nieuwe berijming is een sieraad (en meer dan dat) voor de kerk. De teksten staan dicht bij het oorspronkelijke Hebreeuws, het taalgebruik is soepel en beeldend, de verstaanbaarheid vergroot.

Mijn "eerste psalmversje" luidt nu als volgt:

Leef uit mijn verbond.
Vraag van Mij vrijmoedig.
Open wijd uw mond.
Al wat u ontbreekt,
al waar gij om smeekt
geef Ik overvloedig.

Het is hier niet de plaats om in te gaan op allerlei andere berijmingen die vanaf de 16e eeuw het licht hebben gezien. Ik kan u verzekeren, het zijn er tientallen. Ik beperkte me tot de officiële psalmboeken.

De laatste versie impliceert naast de taalkundige, ook een muzikale verbetering. De teksten zijn beter aangepast aan de melodieën, een kwestie van ritme, van woordkeus, van klankkleur. De melodieën zijn onaangestast gebleven. Nog steeds worden dus de psalmen gezongen op de "oude wijzen". Misschien zegt dit iets over de muzikale behoudzucht, conservatisme voor mijn part, maar er is meer aan de hand. Het is een indicatie voor het kwalitatieve niveau van deze melodieën.

Deze "oude wijzen" zijn deels van Duitse afkomst (Straatsburg) en van Guillaume Franc, Louis Bourgois en "Maistre Pierre" (Geneve, 1562).

De opvatting als zouden het oorspronkelijk volksliedjes zijn geweest, is reeds lang overtuigend weerlegd door E. Haen in *Le problème du chant choral dans les Eglises Réformées* (1926) en door P. Pidoux in *Les origines des mélodies des psaumes huguenots* (1979).

Kunnen deze melodieën dan als authentieke scheppingen worden gekarakteriseerd?

In 1553 werd in Genève een gemeentelid vermaand (d.i. een kerkelijke berisping) omdat hij tijdens het psalmzingen het hoofd schudde en zei dat het leek alsof hij de priesters uit vroeger tijd hoorde zingen, het klonk zo rooms! Een verwijzing naar het gregoriaans?

Later, eeuwen later, heeft onderzoek aangetoond (met name de reeds genoemde auteurs Haen en Pidoux) dat er inderdaad verwantschap bestaat tussen het gregoriaans en de geneefse psalmmelodieën.

Het zijn met name de hymnen en sequensen die voor een aantal psalmen het melodisch materiaal hebben verschaft.

Ik geef van beide een markant voorbeeld, waarbij ik afzie van een nadere toelichting.

PSALM 141

Genève 1562

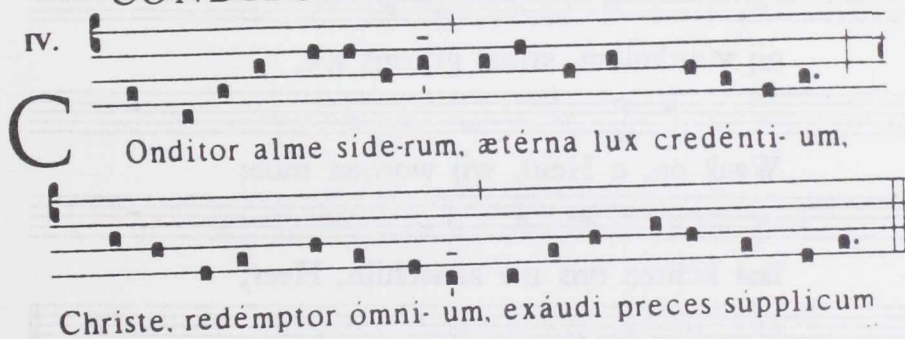

I U, HEER, roep ik, U geldt mijn smeken,
snel mij te hulp en hoor mij aan,
U roep ik, wil mij gadeslaan,
laat mij uw bijstand niet ontbreken.

2 Laat, *HEER*, mijn gebed *en mijn* handen
geheven zijn, tot U gericht
als reukwerk voor uw aangezicht,
als offers die des avonds branden.

1.

CONDITOR ALME SIDERUM

iv.

C Onditor alme side-rum, æterna lux credenti- um,
Christe, redemptor omni- um, exaudi preces supplicum

2.

V ^L Ictimae paschá-li laudes * ímmo-lent Christi- á-ni.

Agnus re-démit oves : Christus ínnocens Patri re-conci-
li- ávit pecca-tó-res. Mors et vi-ta du-él-lo confli-xé-re mi-rán-
do : dux vi-tae mórtu-us, regnat vivus. 3.

PSALM 80

Genève 1562

1 O God van Jozef, leid ons verder,
hoor ons en wees weer onze herder;
gij vuurkolom, straal gij ons toe.
Waak op, o Held, wij worden moe;
laat lichten ons uw aanschijn, Heer,
doe ons opstaan en help ons weer.

2 Wek op uw kracht en kom bevrijden
uw volk dat Gij zo zwaar kastijdde.
Die troont daar op de cherubim,
gedenk uw dienaar Efraïm,
laat zijn gebed niet onverhoord!
Herder Israëls, leid ons voort!

4.

PSALM 141

Genève 1562

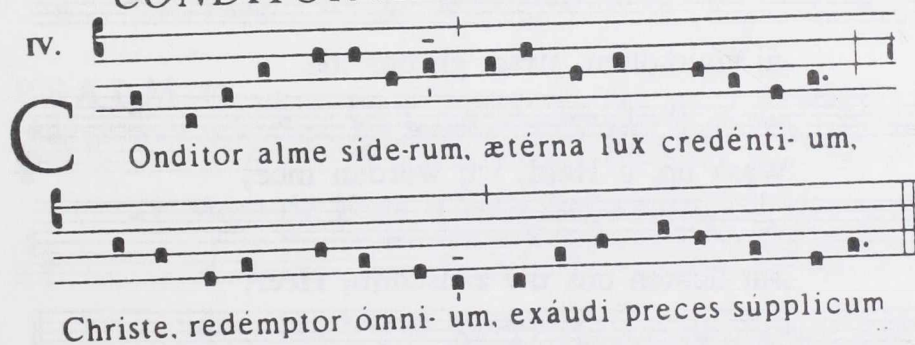
1 U, HEER, roep ik, U geldt mijn smeken,
snel mij te hulp en hoor mij aan,
U roep ik, wil mij gadeslaan,
laat mij uw bijstand niet ontbreken.

2 Laat, *HEER*, mijn gebed *en mijn* handen
geheven zijn, tot U gericht
als reukwerk voor uw aangezicht,
als offers die des avonds branden.

1.

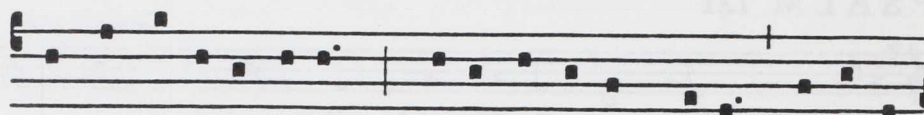
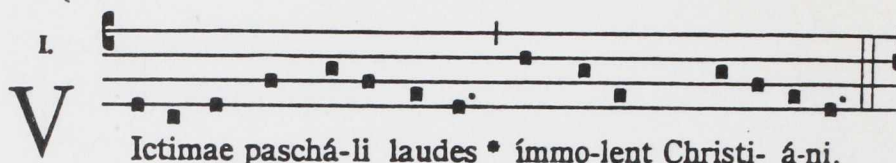
CONDITOR ALME SIDERUM

IV.

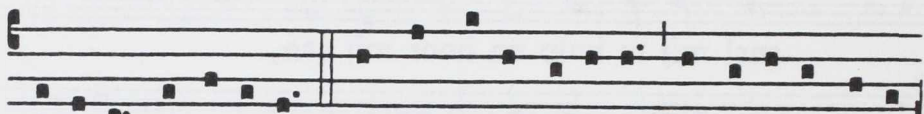

C Onditor alme side-rum, ætérna lux credénti-um,
Christe, redémptor ómni-um, exáudi preces súpplicum

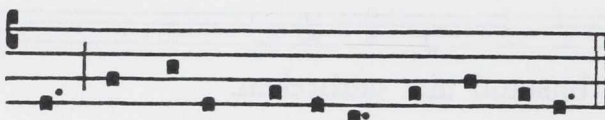
2.

Agnus re-démit oves : Christus ínno-cens Patri re-conci-

li- ávit pecca-tó-res. Mors et vi-ta du-él-lo confli-xé-re mi-rán-

do : dux vi-tae mórtu-us, regnat vivus.

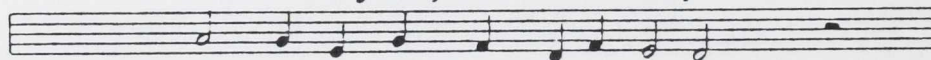
3.

PSALM 80

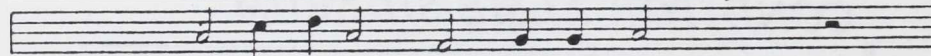
Genève 1562

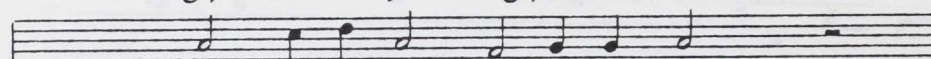
1 O God van Jozef, leid ons verder,

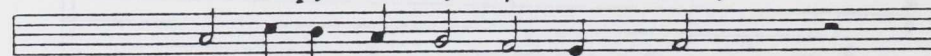
hoor ons en wees weer onze herder;

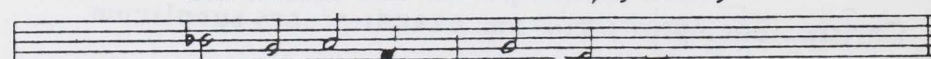
gij vuurkolom, straal gij ons toe.

Waak op, o Held, wij worden moe;

laat lichten ons uw aanschijn, Heer,

doe ons opstaan en help ons weer.

2 Wek op uw kracht en kom bevrijden
uw volk dat Gij zo zwaar kastijdde.
Die troont daar op de cherubim,
gedenk uw dienaar Efraïm,
laat zijn gebed niet onverhoord!
Herder Israëls, leid ons voort!

4.

Vaak zijn overeenkomsten (slechts) fragmentarisch en kunnen onbewust tot stand komen: het gehoor van componisten kan mede door het gregoriaans zijn gevormd. Misschien dacht Louis Bourgois een nieuwe melodie voor psalm 20 geschapen te hebben, maar het is onmiskenbaar dat het Kyrie IV tot zijn geestelijk eigendom behoorde. Men oordele zelf:

IV

IN FESTIS APOSTOLORUM

(Cunctipotens genitor Deus)

I X. s.

K Y-ri- e * e- lé- i-son. bis Chri-
 ste e- lé- i-son. bis Ký- ri- e
 e- lé- i-son. Ký- ri- e
 e- lé- i-son.

5.

PSALM 20

Genève 1551

I Moge de HEER u antwoord geven
 als u het kwaad benauwt.
 U wacht een onaantastbaar leven,
 zo gij zijn naam vertrouwt.
 God heeft zijn vaandel hoog verheven

6

We zijn inmiddels beland bij de melismatische gregoriaanse gezangen. Hier zijn de voorbeelden schaarser en de overeenkomsten van meer fragmentarische aard.

Op dit terrein is naar mijn weten (nog) geen systematisch onderzoek verricht. Een verrassende vondst deed Bernard Smilde toen hij met zijn studenten op de Muziekpedagogische Academie te Leeuwarden het Alleluia-gezag *Angelus Domini* zong. (Organist en Eredienst, mei 1981).

Bij het melisme op *descendit* kreeg hij een Aha-Erlebnis:

waar heb ik dit eerder gehoord? Juist, psalm 84, regel 6.

Na die ontdekking ging hij zich verder in dit Alleluia-vers verdiepen en vond tot zijn verbazing nog meer punten van overeenkomst: de vierde psalmregel is geheel terug te vinden in de noten boven de woorden *et accedens*. In de psalm is regel 5 een melodische herhaling van regel 4. Hetzelfde doet zich in dit Alleluia-vers voor: het zoëven genoemde motief wordt exact gerepeteerd bij het woord *lapidem*.

Mt. 28, 2

VIII

A L-le- lú-ia. ∇. Ange- lus

Dó-mi-ni descén- dit de cae- lo : et accé- dens

revól- vit lá- pi-dem, et se-dé- bat su-per e-um.

7.

PSALM 84

Genève 1562

1 Hoe lieflijk, hoe goed is mij, HEER,
 het huis waar Gij uw naam en eer
 hebt laten wonen bij de mensen.
 Hoe brand ik van verlangen om
 te komen in uw heiligdom.
 Wat zou mijn hart nog liever wens
 dan dat het juichend U ontmoet
 die leven zijt en leven doet.

De vermaande kerkganger uit Genève verdient alsnog posthuum een pluim voor zijn nauwgezet muzikaal gehoor. De berisping kan inmiddels worden ingetrokken, hoewel ik tot de conclusie ben gekomen, dat de psalmen oecumenischer zijn dan de man in kwestie! ■

Aanbevolen literatuur:

BRUIN, J. DE EN HEIJTING, W.: *Psalmzingen in de Nederlanden van de zestiende eeuw tot heden*. Uitg. J.H. Kok (Kampen 1991).

HAEN, E.: *Le problème du chant choral dans les Eglises Réformées* (1926).

PIDOUX, P.: *Les origines des mélodies des psaumes huguenots* (1979).

HERDENKING

DR. ELISEUS BRUNING O.F.M. (* GELDROP 25-11-1892, + NIJMEGEN 31-5-1958): EEN BIJNA VERGETEN GREGORIANIST, MUZIEKGELEERDE EN COMPONIST.

*Frans Schouten**

Helaas, ik heb die zeer deskundige, maar bovenal enthousiasmerende ijveraar voor het gregoriaans en de volkszang beoefening daarvan door de gelovigen, nooit mogen ontmoeten. Natuurlijk was het mij wel al vroeg bekend dat de autoriteit van Pater Bruning op dit gebied onomstreden was. En met een bijna eerbiedige gretigheid nipte ik als jong muziekstudent aan zijn zeer schone Missa Mixolydica voor mannenkoor. Zoals ik ook kon genieten van de uitstekende wijnen van mijn vader die ooit eens temidden van zijn zangersvrienden een toast uitbracht op "Eliseus en het Gregoriaans" met bepaaldelijk een ontroerde intonatie van zijn fraaie bariton. Ik begreep heel goed waarom mijn vader bij die gelegenheid een zeer chique en belegen Bordeaux openmaakte. Hij achtte en bewonderde Bruning en hij hield van hem. En dat is over de vele decennia heen het opvallende van bijna alles wat over deze priester-musicoloog is gepubliceerd en gezegd. Zijn tijd- en generatiegenoten spraken met respect voor de grote kennis op zijn vakgebied over hem, maar ook met een zekere innigheid.

Pater Eliseus Bruning was alom geliefd. Hij bezat de gave mensen in een wereld te brengen waar zij ontdekten dat het gewone, alledaags kleine leven dat zij leidden waardevol en voornaam was zodra zij de schoonheid ervan konden inzien en beleven. Het middel tot een schoonheidsservaring die het leven opheft en glans verleent, was voor Bruning bij uitstek het gregoriaans. In het *In Memoriam* aan hem gewijd (Sint Gregoriusblad juni 1958) lezen we over zijn *Handboek voor het Gregoriaans*: "...omdat

* Frans Schouten is stafmedewerker koorvorming van de S.N.K. (Stichting Samenwerken- de Nederlandse Korenorganisaties).

dit boek met het hart geschreven is door een scherp verstand van een mens die de schoonheid liefhad omdat hij de Bron der schoonheid bemindde en zocht." In de laatste publicatie vóór zijn verscheiden (Mens en Melodie 1957) over een ander onderwerp waarin hij bij uitstek deskundig was - het Kerstlied in de volkstaal - schrijft Bruning zelf: "Maar per saldo doet het er niet toe of een lied 40 of 100 jaar ouder of jonger is, als het maar mooi is, op een schone melodie gezongen en op de juiste wijze uitgevoerd wordt." En door zo'n strijd bare uitspraak leren we iets dat zijn veelzijdige persoonlijkheid kenmerkt. Hij staat open voor muziek uit verschillende tijden, mits daarin schoonheid te ontdekken valt en bovendien dienen er eisen gesteld te worden aan een verantwoorde wijze van uitvoeren. Alvorens lezers gaan vrezen dat in dit artikel een halfzachte hagiografie ontstaat, wil ik er dan ook op wijzen dat die strijdbaarheid, dat direct partij kiezen vóór of tegen, evenzeer behoorde tot zijn karaktereigenschappen. Bij de bespreking in het Sint Gregoriusblad van november 1931 van "Het Gregoriaans, Handboek voor kerkzangers, koorleiders en organisten", zegt de recensent over die eigenschap het volgende: "Hij vormt zich steeds een oordeel, kiest apodictisch partij en maakt korte metten met zijn tegenstanders." Stellig zijn op het leven van deze wetenschapsman die met een zeker ongeduld nieuwe wegen zocht en die velen deelgenoot maakte van nieuwe ontwikkelingen, de woorden van toepassing die onze grote dichter Leopold in ander verband heeft geschreven:

*Zal er een stem naar buiten breken
en te verstaan zijn en helder spreken?
zal er een som zijn van geluid
van nu en van een vroegeren tijd?...*

En die stem heeft hij royaal laten klinken, als liturgist, als ijveraar voor het gregoriaans, als magister cantus in verschillende Franciscaanse kloosters, als componist, als musicoloog en als priester die vooral van zijn geloof kon getuigen door de muziek die hij liefhad en bovenal waardevol achtte.

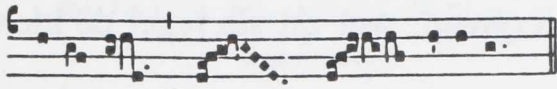
Kort na zijn sterven is er veel veranderd in de R.K. Kerk, ook op gebied van de kerkmuziek. Ik vermoed dat Pater Bruning de vaak radicale ver-

anderingen van de turbulente jaren zestig met wetenschappelijke nieuwsgierigheid en muzikale gedrevenheid zou hebben gevolgd. Want hij was een overtuigd liefhebber van de volkszang: van de gregoriaanse volkszang waarvoor hij zich inzette samen met Pater Lohuis o.f.m. tijdens talloze daartoe georganiseerde misweken, maar ook van het hedendaagse geestelijke volkslied. De nieuwe ontwikkelingen zouden stellig zeer aan hem besteed zijn geweest. En naar mijn mening moet je de waarde van de traditie goed kennen om te kunnen onderscheiden wat waar en wat niet waar is in nieuwe stromingen. Maar dat is, helaas, sinds de jaren zestig te veel en te vaak overgelaten aan het "Gesundes Volksempfinden."

Toen ik een aantal jaren geleden zijn beide missen voor gelijke stemmen in studie wilde nemen voor misvieringen, concerten en radio-opnamen (Laudate, KRO), bleek de bladmuziek ervan moeilijk te vinden. Vele kerkkoren en koorbibliotheken waren inmiddels "opgedoekt". De koorbibliotheken van de Nederlandse Sint Gregoriusvereniging en het NIK waren niet of zeer beperkt toegankelijk. En slechts weinigen leken meer dan een flauwe herinnering te hebben bewaard aan Eliseus Bruning. Tot mijn verbazing was ik onverwacht bezig met zoiets als de archeologie van kerkmuziek uit de 20ste eeuw. Het was teleurstellend te ondervinden hoe geheel vergeten en veronachtzaamd deze man was, die zoveel heeft gepubliceerd, terecht zo'n gezag bezat als musicoloog, die zich zozeer als theoreticus en praktiserend musicus heeft ingezet voor de uitvoering van het gregoriaans. En wat zou hij dezer jaren genoten hebben van de ontwikkeling die de beoefening van de semiologie heeft doorgemaakt. Bruning behoorde tot de eersten die de mensen hebben voorgehouden dat het historisch-wetenschappelijk onderzoek van het gregoriaans weliswaar een glimp van het Beloofde Land had geschonken, maar dat Gods Geest een onmisbare leider was om ooit het begeerde oord van thuiskomst te kunnen betreden. Dank zij de hulp van Pater Hoogenboom o.f.m., Hans Oostendorp en Herman Zengering heb ik de nodige partituren van de missen voor mijn koorleden weten te bemachtigen.

De Missa Mixolydica voor driestemmig mannenkoor a capella is gebouwd op gregoriaanse motieven, veelal uit de 7e mis. Bij dit artikel volgt een fragment uit het Kyrie waaruit zulks moge blijken. Pater Bruning schrijft als toelichting over de tekstbehandeling van deze compositie:

Deze Mis staat hoofdzakelijk in de mixolydische modus, en is genoemd naar het voornaamste motif, ontleend aan Kyrie VII REX SPLENDENS.

Ky-ri - e e - lé - i - son.

Als Herder
Aan Pastoor J. Kaarsgåren

Missa Mixolydica
Rex Splendens
KYRIE

M. Lenteur
fr. ELISEUS BRUNING.
O. L. M.

Andante

I *Zacht, zeer gebonden* Ky - ri -

II Ky - ri - e e - - - - - Ky - ri -

III Ky - ri - e e - lei - - - - son,

poco marc.

son, - - - - - lei - son, Ky - ri - e e - lei -

Ky - ri - e e - lei - son, Ky - ri - e e -

zacht son, - - - - - Ky - ri - e e - le - i - son. Chri -

zacht le - i - son. Chri - ste

zacht le - i - son. Ky - ri - e e - le - i - son. Chri -

"Ook voor de TEKSTBEHANDELING kan een componist met veel vrucht te rade gaan bij de gregoriaanse melodie, en van haar leren de onafhankelijkheid van woordklemtoon en notenduur, in deze zin, dat niet elke klemtoon lang *behoeft* te zijn, of per se meer noten MOET hebben dan een onbetoonde lettergreep; wel zal als regel de klemtoon een *hogere* noot hebben."

En hier toont Pater Bruning zich geheel een volgeling van Dom Mocquereau en diens inzichten. In het Sint Gregoriusblad, jaargang 1931, vinden wij een reeks artikelen van Bruning, geheten "De grondslag van onze tegenwoordige uitvoering van het gregoriaans". In het oktobernummer geeft Bruning de volgende samenvatting van de leer van Mocquereau over gregoriaans ritme en Latijns accent, welke hij blijkens het voorgaande consequent in praktijk wilde brengen.

- a. Het gregoriaanse ritme is in wezen muzikaal, onafhankelijk van het tekstritme; in zich heeft het niets uit te staan met al of niet betoond zijn van een lettergreep, met het prosodisch lange of korte.
- b. Het accent van het Latijn, waarop het gregoriaans is gebouwd, is hoog, sterk en ALS ACCENT, ALS SPANNINGSHOOGTEPUNT kort; het wordt echter lang als de muzikale bouw der melodie, prosodische factoren of soms ritmische elementen (syllabische cadenzen) dit vorderen."

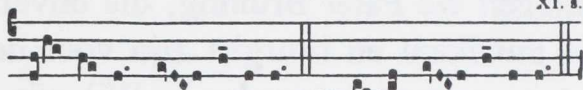
De Missa in Honorem Beatae Mariae Virginis uit 1946 is geschreven voor driestemmig vrouwenkoor op thema's uit de 10e mis. Men kan dit werk volgens de auteur echter ook laten uitvoeren door een mannenkoor, uiteraard geoctaveerd. Ook van deze mis volgt een fragment met daarbij het gregoriaanse thema uit de 10e mis dat hierin is toegepast en waaraan het werk zijn naam heeft ontleend. Het Sanctus van de Missa in Honorem B.M.V. werd in 1991 voorgeschreven als verplicht werk in het Internationaal Koorfestival voor de categorie vrouwenkoren.

Voor al ten behoeve van de mannenkoorzang heeft Bruning belangrijk werk verricht. In de tijd dat hij te Rome werkte en studeerde onder de hoede van Casimiri heeft hij een viertal polyfone missen voor mannenkoor getranscribeerd en voor de muziekpraktijk gereedgemaakt. Deze werken zijn destijds uitgegeven bij Annie Bank. Het zijn de missen Ave

X

IN FESTIS ET MEMORIIS B. M. V.

(Alme Pater)

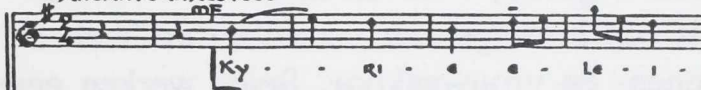
I

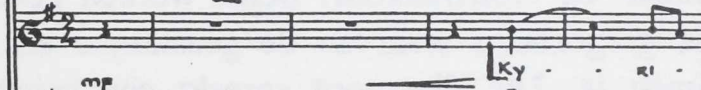
K Y- ri- e * e- lé- i-son. Ky-ri- e e- lé- i-son.

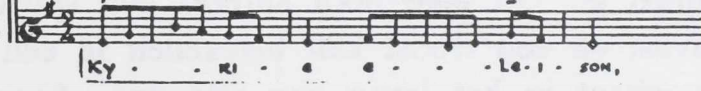
MISSA IN HON. B. MARIAE VIRGINIS ♦

Kyrie

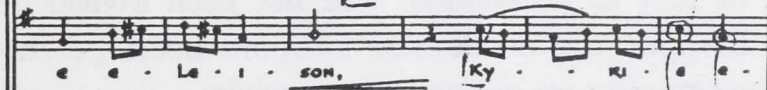
DR. E. BRUNING
o.f.m.

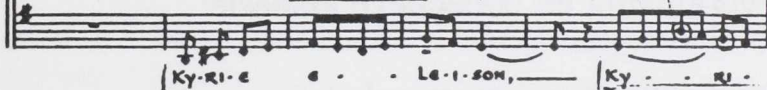
Andante maestoso
I

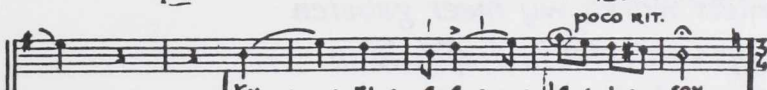
II

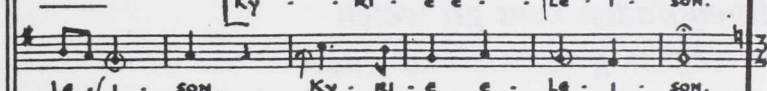
III

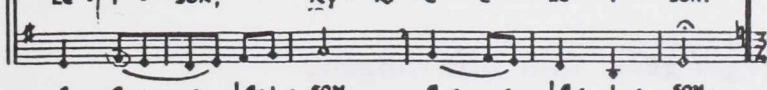
SON,

poco rit.

Maria van Christobal Morales en *Beata* van een anonieme componist en voorts *Quam pulchra* van een der Jaquets en *Alma Redemptoris* van Vincenzo Ruffo. De zeer deskundige Dr. P.J. de Bruijn recenseerde deze uitgaven in de afleveringen van het Sint Gregoriusblad van mei en juni 1949. Hij schreef daarover onder meer het volgende:

"Hoe dankbaar mogen we Pater Bruning, die onvermoeibaar hartelijke en alom beminde muzikant en liturgist zijn voor deze missen! En wat verdienen ze, dat ze gezongen worden... Wij zijn blij met deze missen, en God wordt er vaak door geëerd, de gelovigen gesticht, de engelen en componisten in hun eeuwige zaligheid verheugd, en Pater Bruning er honderdvoudig voor beloond."

Over het werk van Dr. Eliseus Bruning moet stellig nog veel geschreven worden, want hetgeen hij heeft betekend voor het muzikleven mag niet langer veronachtzaamd worden. Bovendien zullen nieuwe generaties zangers en dirigenten zijn beide missen vaak moet uitvoeren. Hiervoor zijn vele redenen te geven, waarvan ik er enkele noem.

Deze muziek is een bijdrage van vocaal en artistiek belang in het repertoire voor mannen- en vrouwenkoor. Beide werken geven toegang tot de wereld van het gregoriaans waarvan de geestelijke en muzikale waarde niet te besommen is. Uit elke noot spreekt een spiritualiteit die voor velen een houvast en een troost kan betekenen in een wereld die elke spiritualiteit loochent in het leven van alle dag. Aangezien de wereld geneigd is snel te vergeten en het waarlijk goede van voorgaande jaren te geringschatten of niet te herkennen, kan het geen kwaad de woorden in herinnering te brengen die de dichter Leopold heeft geschreven over de verschijnselen verguizing en collectieve amnesie:

*Op niets waren wij meer gebeten
dan op wat juist had afgedaan,
uit eigen daden kunt gij weten
wat u zelf mag te wachten staan.*

*De regel geldt voor alle dingen,
wat weggaat is in ongena,
bewondering en lof ontspringen*

X

IN FESTIS ET MEMORIIS B. M. V.

(Alme Pater)

I XI. s.

K Y- ri- e * e- lé- i-son. Ky-ri- e e- lé- i-son.

MISSA IN HON. B. MARIAE VIRGINIS ♦

Kyrie

DR. E. BRUNING
o.f.m.

ANDANTE MAESTOSO

I Ky - - ri - e e - Le - i -

II Ky - - ri -

III Ky - - ri - e e - - - Le - i - son,

son,

Ky - - ri - e e - Le - i - son,

e e - Le - i - son,

Ky - - ri - e e -

Ky - ri - e e - - - Le - i - son, - - - Ky - - ri -

poco rit.

Ky - - ri - e e - - - Le - i - son.

Le - i - son, Ky - ri - e e - Le - i - son.

e e - - - Le - i - son, e - - - Le - i - son.

Maria van Christobal Morales en *Beata* van een anonieme componist en voorts *Quam pulchra* van een der Jaquets en *Alma Redemptoris* van Vincenzo Ruffo. De zeer deskundige Dr. P.J. de Bruijn recenseerde deze uitgaven in de afleveringen van het Sint Gregoriusblad van mei en juni 1949. Hij schreef daarover onder meer het volgende:

"Hoe dankbaar mogen we Pater Bruning, die onvermoeibaar hartelijke en alom beminde muzikant en liturgist zijn voor deze missen! En wat verdienen ze, dat ze gezongen worden... Wij zijn blij met deze missen, en God wordt er vaak door geëerd, de gelovigen gesticht, de engelen en componisten in hun eeuwige zaligheid verheugd, en Pater Bruning er honderdvoudig voor beloond."

Over het werk van Dr. Eliseus Bruning moet stellig nog veel geschreven worden, want hetgeen hij heeft betekend voor het muzikleven mag niet langer veronachtzaamd worden. Bovendien zullen nieuwe generaties zangers en dirigenten zijn beide missen vaak moet uitvoeren. Hiervoor zijn vele redenen te geven, waarvan ik er enkele noem.

Deze muziek is een bijdrage van vocaal en artistiek belang in het repertoire voor mannen- en vrouwenkoor. Beide werken geven toegang tot de wereld van het gregoriaans waarvan de geestelijke en muzikale waarde niet te besommen is. Uit elke noot spreekt een spiritualiteit die voor velen een houvast en een troost kan betekenen in een wereld die elke spiritualiteit loochent in het leven van alle dag. Aangezien de wereld geneigd is snel te vergeten en het waarlijk goede van voorgaande jaren te geringschatten of niet te herkennen, kan het geen kwaad de woorden in herinnering te brengen die de dichter Leopold heeft geschreven over de verschijnselen verguizing en collectieve amnesie:

*Op niets waren wij meer gebeten
dan op wat juist had afgedaan,
uit eigen daden kunt gij weten
wat u zelf mag te wachten staan.*

*De regel geldt voor alle dingen,
wat weggaat is in ongena,
bewondering en lof ontspringen*

eerst weder voor een later tijd.

*Mocht u de nanef niet verschoonen,
het geve u geen droefenis:
het altaarkleed van één aeone
de deurmat van de volgende is.*

Tot slot volgt een kort overzicht waarin belangrijke feiten uit het leven van Dr. Bruning worden genoemd. De opsomming kan niet op volledigheid bogen, maar geeft wellicht een indruk van Brunings werkkraft, zijn veelzijdigheid en zijn belang voor het geestelijk leven van zijn tijd. Moge de bescheiden herdenking van zijn honderdste geboortjaar het begin inluiden van hernieuwde belangstelling voor leven en werken van een man die zijn medemens zulke grote rijkdommen heeft geschonken. ■

1892	geboren te Geldrop op 25-11-1892
1912	ingetreden in de Franciscaanse Orde
1919	priesterwijding
1926	promotie tot doctor in de muzikwetenschap te Rome
1927	vanaf dat jaar gedurende 25 jaren koorleider van achtereenvolgens de kloosters San Antonio te Rome; en in Nederland te Hoogeruts, Venray, Alverna en Weert.
1931	<i>Het Gregoriaans</i> . Handboek voor kerkzangers, koorleiders en organisten. uitg. Desclee en Cie
1931	aankondiging van <i>Het Gregoriaans</i> in <i>Sint Gregoriusblad</i> , okt. 1931
1931	recensie van <i>Het Gregoriaans</i> in <i>Sint Gregoriusblad</i> , nov. 1931
1931	artikelenreeks door Bruning in de gehele jaargang van <i>Sint Gregoriusblad</i> 1931 over "de grondslag van onze tegenwoordige uitvoering van het Gregoriaans."
1932	oratorium <i>Sint Antonius</i> voor koor en symfonieorkest
1933	<i>Zingt allen mee</i> , 22 Latijnse en 44 Nederlandse geestelijke liederen voor het volk. uitg. H. Messema Eckers 1932
1933	<i>Enkele hoofdzaken van de liturgische volkszang</i> , door fr. Eliseus Bruning. uitg. Geert Groote Genootschap
1938	uitg. <i>de kerkelijke volkszang</i>
1939	<i>Missa Mixolydica</i> voor driestemmig mannenkoor a capella. uitg. Bergmans/Zengering
1940	<i>Catechismus van de kerkzang</i> , door E. Bruning en Pastoor I. Kaarsgaren. uitg. Gooi en Sticht; Wed. J.R. van Rossum (recensie in <i>Sint Gregoriusblad</i> , febr. 1940)
1946	<i>Missa in honorem Beatae Mariae Virginis</i> voor driestemmig vrouwenkoor a

- capella. uitg. Annie Bank.
- 1947 *Het Gregoriaans*. recensie bij de tweede, geheel omgewerkte druk in *Sint Gregoriusblad*, sept/okt. 1947
- 1948 *Het geestelijk lied van Nederland*. uitg. de Toorts; rec. in *Sint Gregoriusblad*, dec. 1948.
- 1948 *Het Nederlands Kerstlied van de 14e tot de 20e eeuw*.
- 1948 *Herderslied?*
- 1949 *Polyfone Gezangen voor mannenkoor*; recensie in *Sint Gregoriusblad*, mei/juni 1949 door Dr. P. de Bruyn van 4 polyfone missen voor mannenkoor van Chr. Morales, Anonymus, een der Jaquets, Vinc. Ruffo. Bezorgd door Dr. E. Bruning, gepubliceerd bij Annie Bank.
- 1949 aankondiging in *Sint Gregoriusblad*, sept. 1949 uitgave van drie kerkelijke documenten over de gewijde muziek. E. Bruning en I. Kaarsgaren; uitg. Gooi en Sticht.
- 1952 Dr. Eliseus Bruning, musicoloog 60 jaar. Door Wouter Paap (*Nieuwe Eeuw*, 22 nov. 1952).
- 1952 Herdenking zestigste verjaardag E. Bruning in *Sint Gregoriusblad*, dec. 1952
- 1955 *De Middelnederlandse liederen van het onlangs ontdekte handschrift van Tongeren omstreeks 1480*.
- 1957 Laatste publicatie door E. Bruning: *Onze oudste Nederlandse Kerstliederen*; in: *Mens en Melodie* 1957.
- 1958 Overleden te Nijmegen op 31-5-1958
- 1958 artikel in *Mens en Melodie*, juninummer, na het verscheiden van Dr. E. Bruning.
- 1958 artikel in *Sint Gregoriusblad*, juni, na het verscheiden van Dr. E. Bruning
- 1964 *Het geestelijk lied van Noord Nederland in de vijftiende eeuw*. E. Bruning o.f.m., M. Veldhuyzen, H. Nolthenius (*Monumenta Musica Neerlandica VII* uitg. Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis). Bespreking door J. Smits van Waesberghe in *Sint Gregoriusblad*, okt. 1964.
- 1965 *Een Noord Nederlands muziekmonument*; recensie door M. Zijlstra in *MM*, mei 1965.

Andere feiten, hoedanigheden en bibliografie:

- herziening zangboeken van de Franciscaanse orde
- Johannespassie (met volkszang)
- uitg. *de Notenboom*, liederen en canons verzameld en bewerkt door E. Bruning en J. Pollman
- lid van de Raad voor de volkszang
- lid van de Commissie voor codificatie van het Nederlandse volkslied
- bibliografie in *Moderne Kerkmuziek in Nederland* door Wouter Paap (1941)
- voorts in: *Algemene Muziekencyclopedie* deel 2, onder redactie van Prof. dr. J. Robijns en Miep Zijlstra; Bussum 1980, blz. 59.

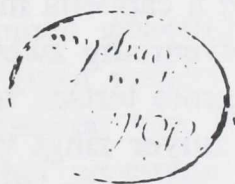
ut p̄ sepe tenet celoz clima coheret

Mundus letat

puer hic sine labela
uatur

Virgo dīgenitrix parit hic pia nr̄a redēptrix

WEERWOORD

DISCUSSIE OVER DE HISTORISCHE UITVOERING VAN HET GREGORIAANS

Wouter Swets*

Hieronder vindt men mijn weerwoord op een reactie van Wico Clements in het Tijdschrift voor Gregoriaans 1992-2 over de historische uitvoering van het gregoriaans in *Luister* van maart 1992.

Clements beëindigt zijn betoog als volgt: *Wouter Swets heeft gelijk als hij de muziek van het Nabije Oosten een rol toekent in de manier waarop het gregoriaans vandaag uitgevoerd kan worden en Marcel Pérès illustreert dat. Maar dat de wijsheid uit het Oosten de enige is kan niemand volhouden.* Feitelijk illustreert Pérès dit vooralsnog summier en dient de wijsheid uit het Oosten, ook al is die niet de enige - nergens in mijn artikel heb ik dat beweerd - nu eindelijk eens echt grondig te worden geleerd en in de praktijk gebracht omdat in dat Oosten tenslotte de wieg van het gregoriaans stond. Men vergete bovendien niet dat toonsafstanden die van de evenredig zwevende intervallen afwijken niet alleen in de islamitische landen, maar ook in de christelijke Middellandse Zee-landen hier en daar nog steeds op soortgelijke wijze voortleven, zowel in de monofone als in de polyfone volkszang, en dat in feite overal ter wereld waar de westerse evenredig zwevende temperatuur nog geen ingang heeft gevonden nog altijd muziek wordt gemaakt volgens traditionele, microtonaal van "onze" intervallen afwijkende toonsafstanden.

Het feit dat men zich tegenwoordig in a cappella monofone uitvoeringen van het gregoriaans enigszins afzet tegen de evenredig zwevende stemming door hier en daar kleine tertsen op te drijven en grote tertsen te drukken in de richting van "rein" wil nog niet zeggen dat men zuiver zingt volgens de reine stemming of de middentoonstemming.¹ De gewenning aan de precieze intonatie in deze stemmen ontbreekt alhier te enen male en bovendien zijn genoemde stem-

* Wouter Swets heeft zich, na aanvankelijk Muziekwetenschap gestudeerd te hebben, als ethnomusicoloog gespecialiseerd, met name in de volksmuziek van de Balkan en Turkijë, waar hij zich zowel praktisch-muzikaal als wetenschappelijk mee bezighoudt. Hij is oprichter en leider van het ensemble Čalgija, dat sinds 1969 deze muziek ten gehore brengt. Tevens verzorgt hij in het maandblad *Luister* een wereldwijd georiënteerde rubriek over volksmuziek en niet-westerse kunstmuziek.

mingen niet kenmerkend voor de muziekpraktijk van het Nabije Oosten waar vaker sprake is van Pythagoreïsche kleine (294 i.p.v. 316 cents), grote (408 i.p.v. 386 cents) en neutrale ($\pm$ 350 cents) tertsen. Een doorslaggevende moeilijkheid bij de zuivere intonatie van het gregoriaans, wat daaronder ook mag worden verstaan, is dat het gaat om *melodische* intervallen waarbij de tonen niet *gelijktijdig*, maar *na* elkaar klinken en dus in geval van een bedoelde reinheid niet op hun consonantie kunnen worden getest.²

Het feit dat Clements bij een der Pérès-vertolkingen enerzijds een grote klankrijkdom met micro-intervallen en anderzijds een misschien niet helemaal zuivere intonatie constateert spreekt in dit verband boekdelen. Hoe frustrerend voor de ontwikkeling van een afwijkend zuiverheidsgevoel de macht der gewoonte kan zijn wordt ook gedemonstreerd door de eveneens door Clements vermelde Soeur Marie Keyrouz die als Libanese haar eigen Maronitisch christelijke gezangen fraai en zuiver vertolkt, maar er niet in slaagt om de intervallen der Grieks-Byzantijnse hymnen juist te treffen (resp. CD's Harmonia Mundi HMC 901350 en 901315). Gezien in dit licht is het feit dat ik er - naar ik meen te weten als eerste ter wereld - in ben geslaagd om via microtuning op de module Yamaha TX802 annex synthesizer de modi der Turkse, Perzische en Arabische kunstmuziek volledig met al hun toonnuances op klavier te programmeren³ van eminent belang voor het onderwijs in een zuivere intonatie bij zang en instrumentaal spel van deze oosterse muziek.⁴ Tezijnertijd hoopt mijn ensemble Čalgija zeker ook met een oosterse visie op gregoriaanse zang te voorschijn te komen.

In mijn artikel in *Luister* heb ik duidelijk gezegd: *Natuurlijk kan gedurende de meer dan duizendjarige ontwikkeling van het gregoriaanse repertoire de vertolkingswijze niet steeds hetzelfde zijn gebleven*. Met nadruk wil ik hier nu aan toevoegen dat wat mij betreft pogingen tot reconstructie van de historische uitvoering van het gregoriaans in elk der perioden van zijn ontwikkeling niet alleen voorstelbaar, maar ook volkomen gewettigd en zelfs zeer welkom zijn. In dit verband heb ik bijvoorbeeld groot respect voor de uitvoering der propriumgezangen bij de ordinarium-misdelen van Josquin Desprez in de Missa *Pange lingua*, zoals vertolkt door het ensemble Clément Janequin en het ensemble Organum van Marcel Pérès op de CD Harmonia Mundi HMC 901239. Niettemin verdienen in de huidige situatie de vroeg-christelijke vertolking der oudste gregoriaanse gezangen en een aannemelijke reconstructie daarvan met behulp van muziek die in het Nabije Oosten monofoon is blijven voortbestaan allereerst onze aandacht. Met name moeten de eerste vierhonderd Romeinse jaren der christelijke zang (eerst in het Grieks, daarna in het Latijn) - mede gezien in het licht van de Middeleeuwse toewijding om het klassieke en oud-christelijke erfgoed zo goed mogelijk voor vergetelheid te bewaren - in hoge mate bepalend

zijn geweest voor wat er later gebeurde. Bovendien is eeuwen daarna de monofone melodie van het gregoriaans nog niet aangetast door de polyfone en homofone experimenten waaraan het later creatief zal gaan deelnemen. In dit licht gezien is het niet toevallig dat het gehele gregoriaanse repertoire inclusief het later in West-Europa gecomponeerde deel ervan, mits vertolkt met een geïtaliseerde ritmiek benevens oostelijke vocale versieringstechniek en intervallen, Turken en Arabieren vertrouwd in de oren klinkt. Dit geldt bepaald niet voor de sinds de meerstemmigheid ontstane melodie van het Westen, bijvoorbeeld een geïtaliseerde uitvoering van het typische 19e-eeuwse *Stille Nacht*, want daarin is het harmonisch denken dominant geworden en is elk spoor van monofon idioom verloren, dat het Westen ooit met het Oosten gemeen had.

Ook voor het gregoriaans zelf bleef de westerse muzikale Renaissance niet zonder gevolgen. Ik wil stellen dat de meest ingrijpende veranderingen in de uitvoeringswijze en de melodie van het gregoriaans zijn teweeg gebracht door zijn samengaan met polyfonie en homofonie. Het verloor daardoor zijn solistisch geïmproviseerde versieringen, zijn heterofonie, zijn traditionele intervallen, zijn spontaniteit en zijn levende dictie in ametrisch kader zonder teleenheid ten gunste van de synchroniteit in de koorzang met een vereenvoudiging tot wat de wereldwijde eenduidige zingbaarheid terwille van de liturgie vereist. Maar daarmee veroordeel ik vanzelfsprekend niet de 15e-eeuwse cantus firmus-missen en hun vertolkingswijze of de synchrone meerstemmige koorcultuur van het Westen met zijn homogene en gepolijste samenklank van sinds de 19e eeuw, zoals Clements uit mijn woorden concludeert.

Natuurlijk is het gregoriaans door de eeuwen heen met de tijd meegeëvolueerd. Natuurlijk mogen ook van mij 19e- en 20e-eeuwse vernieuwingen die in een klaarblijkelijke behoefte voorzien, al klinken die soms nog zo aaiptoezerig in mijn oren en hebben ze niets met historische uitvoeringen te maken, maar dan moet dat laatste wel eerlijk worden erkend. Waar het mij echter om gaat is dat de meerstemmige (polyfone en homofone) muziek ons westerse muzikale leven op den duur zozeer heeft gemonopoliseerd dat men bij het monofon zingen waar dit toevallig niet anders kon, geleidelijk verleerde om de monofoniteit maximaal uit te buiten en verviel in de door de meerstemmigheid geschapen gladgeschaafde vertolkingswijze. Een meerstemmige zetting van een lied was altijd mooier dan de eenstemmige versie waarmee men zich soms moest behelpen. Een monofon en synchroon door een koor gezongen volkslied was altijd te prefereren boven een solovertolking ervan. Te lang dacht men dat men het gregoriaans als monofone zang kon herstellen door gewoon de orgelharmonisatie weg te laten zonder oog te hebben voor de schade die het monofone zingen zelf door toedoen van de meerstemmigheid had opgelopen. Dat is nu juist de belangrijkste reden

waarom bijvoorbeeld de beste zangers en instrumentalisten der Turkse traditionele kunstmuziek niet aan meerstemmige zetting van deze toonkunst willen. Alleen al hierom verschilt de mentaliteit van een 20e-eeuwse westerse zanger essentieel van die van een vroeg-christelijke zanger van gregoriaans, en zolang men in het Westen de mondeling overgeleverde kunstzang van het Oostelijk Middellandse zeegebied nog niet goed heeft bestudeerd en geprobeerd te beoefenen, zal dit zo blijven, ongeacht de pogingen van goed onderlegde semiologen om het ritme wat spannender te maken. Als de holle akoestiek der grote kathedralen het versierde zingen van gregoriaans zoals ik vermoed groezelig deed overkomen, zodat men de versieringen begon weg te laten, gaat het niet zoals Clements betoogt om slechts een handvol reusachtige kerkgebouwen, onbelangrijk voor de muziekgeschiedenis, maar om kathedralen met geselecteerde koren met een duidelijke voorbeeldfunctie. Niet voor niets hoorde een belangrijke middeleeuwse liturgische polyfone zangschool thuis in en ontleende zijn naam aan de Parijse Notre Dame. Een in de kathedralen vanwege de akoestiek gewijzigde zangstijl kan daarbuiten zeker invloed hebben gehad.

Ik erken ten volle het belang van het gregoriaans als voertuig van gewijde woorden, echter slechts *in verband met* en niet *ongeacht* de muzikale uitvoeringspraktijk ervan. Daarom begrijp ik ook dat de gereciteerde toonformules in de liturgie niet kunnen worden gemist. Bovendien zijn die formules toch altijd nog meer dan een recitatie *zonder* muziek. Maar aan deze reciteertonen met hun frequente toonrepetities ontleent het gregoriaans zeker niet zijn oorspronkelijke en rijke, van de latere westerse muziek zo afwijkende melodische idioom dat tegenwoordig ook buitenkerkelijken, agnosten en atheïsten vermag te boeien. In dit verband is het ook opvallend dat, zoals Clements terecht constateert, de meeste vernieuwingen in de gregoriaanse uitvoeringspraktijk buiten de kerk en de liturgie plaatsvinden. Dit versterkt overigens mijn mening dat het Tweede Vaticaans Concilie, hoewel wellicht onbedoeld, wel degelijk met zijn beslissing die liturgische zang in de landstaal mogelijk maakte, een grootschalige verdringing van het gregoriaans uit de eredienst in de hand heeft gewerkt. Het concilie had dat kunnen voorzien, evenals velen daarbuiten dat deden. Nieuwe modale wijsjes, maar geen gregoriaans hoort men in het Nederlands!

Blijkens zijn reactie op mijn artikel is Wico Clements het in grote lijnen wel met mij eens. Zelf wil ik geenszins beweren dat elke hedendaagse uitvoering van gregoriaanse gezangen de muziek van het Nabije Oosten als leidraad zou moeten nemen, maar als men reconstructie van vroeg gregoriaans beoogt ontkomt men daar niet aan. Dan kan onze kennis van deze oosterse muziek niet grondig genoeg zijn en is het bewijzen van lippendiensten absoluut onvoldoende. Wat Pérès en Reznikoff tot dusver op dit terrein hebben gedaan is pas een eerste

aanzet. Ik geloof dat men het vele dat op melodisch, modaal en ritmisch gebied nog moet worden geassimileerd om te komen tot een werkelijk overtuigende - zij het blijvend hypothetische - historische vertolking van het vroege gregoriaans, geneigd is te onderschatten. ■

NOTEN

1. Violisten die de cis, dis, fis, gis en ais hoger intoneren dan de des, es, ges, as en bes, die zij een laag effect geven, scherpen aldus zeker de resp. op- en neerwaartse leidtoonfunctie dezer tonen in de melodie aan, maar leveren daarmee zeker geen bijdrage aan een reine intonatie. De tertsen b-dis en c-es gaan bijvoorbeeld dissonanter klinken als samenklank dan in de evenredig zwevende temperatuur en tenderen naar die van de Pythagoreïsche stemming. Ingeval van een reine intonatie van bovengenoemde tertsen klinkt de es juist hoger dan de dis!
2. Ook waar in het Nabije Oosten samenklanken optreden door toevoeging van liggende bourdonton hoort men lang niet altijd reine tertsen, kwarten en kwinten. In de Georgische polyfone volksmuziek is mede een drieklank met dissonerende neutrale terts karakteristiek.
3. Ook een programma voor de Grieks-Byzantijnse kerkmuziek is nagenoeg gereed.
4. Gaarne ben ik bereid op dit gebied voor belangstellenden en gespecialiseerden lezingen te houden en cursussen te geven.

RECTIFICATIE

Ten gevolge van vertragingen konden de correcties van de drukproeven van het artikel *GLORIA IN EXCELSIS DEO EN DE TROOP QUID TIBI NUNC* van Gunilla Iversen uit het augustus-nummer niet meer tijdig verwerkt worden, waardoor er een fout in het artikel is geslopen. I.t.t. wat er op p. 137 staat, is de inleiding (I: *Laetentur caeli* ...) wel behouden in het handschrift Pa 1235, echter zonder melodie. Hieronder vindt U een deel van het kritisch apparaat, aangepast aan deze correcties.

a1 b2 c3 d4 e5 f6 g7 h8 i9 j10 k11 l12 m13 n14 op15 q16 r17 s18 t19uv: Mü 14083
 I a1 b2 c3 d4 e6 f(g)7 h8 i9 j10 k11 l12 m13 n14 op15 q16 r17 s18 t19uv: Pa 9449
 I a1 b2 c3 d4 e6 fg7 h8 i9 j10 k11 l12 m13 n14 op15 q16 r17 s18 t19uv: Pa 1235
 a1 b2 c3 d4 e5 f6 g8 h9 i10 j7 k11 l12 m13 n14 op15 q16 r17 s18 t19 u20v: Lo 13
 a1 b2 c3 d4 e(f)5 g8 h(i)9 j10 k7 l11 m12 n13 o14 p15 q16 r17 s18 t19u(v): Ma 1361

I Maria om. Pa 1235

1 apte: abs te Lo 13 Ma 1361, ad te Pa 9449 Pa 1235 ... ■

MEDEDELINGEN

VERSLAGEN

MUSICA SACRA - 18 september 1992.

Het Festival Musica Sacra 1992 opende dit jaar met een vesperdienst en een heilige Mis in de basiliek van Onze Lieve Vrouwe, Sterre der Zee te Maastricht.

Het was een gregoriaanse opening door twee heel verschillende koren: Het Utrechts Studenten Gregoriaans Koor o.l.v. Jan Boogaarts en de Utrechtse Vrouwenschola o.l.v. Zr. Marie-Louise Egbers. Het was een gelukkige keuze om het gregoriaans te laten klinken niet in een of andere concertvorm, maar waarvoor het bedoeld is: in de liturgie. De Eucharistie en de Vespers zijn van oudsher bovendien de belangrijkste onderdelen van de katholieke eredienst. Het Utrechts Studenten Gregoriaans Koor begon met de eerste Vespers van de martelaar Januarius, wiens feestdag tegenwoordig op 19 september gevierd wordt. Celebrant was pastoor R. Wagenaar van de Slevrouwebasiliek. De vespers waren opgebouwd volgens de nieuwe richtlijnen. Het koor zong in wat we zouden kunnen noemen de meer traditionele uitvoeringswijze, zoals we ze kennen van de vele platen en CD's van Solesmes.

In de heilige Mis zong het koor een eenstemmige mis van H. Strategier, welke hij kort voor zijn dood heeft geschreven. deze Missa Ultima (laatste mis, omdat hij zijn einde voelde naderen) is in opdracht van het Utrechts Studenten Gregoriaans Koor gecomponeerd. Een heel gedragen, eenvoudig klinkende melodieuze zang. Je zou kunnen zeggen, juist zoals het gregoriaans liturgisch gedacht.

De orgelpartij, zoals te verwachten van "organist" Strategier, niet slechts begeleidend, maar als aanvulling en soms zelfs opponent van de zang. De uitvoering van deze Mis kon me zelfs meer bekoren dan het gregoriaans van de Vespers. De orgelpartij werd vertolkt door Wouter van Belle. In dezelfde heilige Mis zong de Utrechtse Vrouwenschola de wisselende gezangen. Achtereenvolgens introitus *Statuit ei*, graduale *Inveni David*, offertorium *Exaltabo te* en communio *Semel iuravi*. Een beperkt repertoire om een oordeel te kunnen geven. Duidelijk was, dat de bevindingen op het gebied van de semiologie, zij het wellicht in beperkte mate, invloed hebben op de uitvoeringspraktijk van de Vrouwenschola. Binnen de neumen werden de hogere tonen als belangrijker gezien en daarom vaak voller en zwaarder gezongen, terwijl de voorbereidende lagere tonen lichter werden genomen. In het algemeen werd er dus "naar boven toe" gezongen. Maar zeker werden deze opvattingen niet extreem behandeld en werden ze opvallend muzikaal gebracht.

In beperkte mate werd ook wat vrijer omgesprongen met tempo en ritme. Dan denk ik bijvoorbeeld aan het *sanasti* in het offertorium *Exaltabo te*, wat gesierd werd met plotselinge versnellingen. Heel opvallend en eigenlijk verklaarbaar was de vrije uitvoering van het vers van het graduale *Inveni David*. Het vers werd solistisch uitgevoerd en gaf daarmee natuurlijk ook alle gelegenheid tot een vrijere interpretatie. Er zijn aanwijzingen, dat ook in vroeger eeuwen soms zelfs zeer vrij met het gregoriaans werd omgesprongen. Dit leek een poging

tot interpretatie in die uitvoeringswijze. De vrouwenschola, bestaande uit slechts een twaalfstal zangeressen, heeft een erg fraaie koorklank. Niets deed ons herinneren aan iele zusters-stemmen uit vroeger jaren. We konden genieten van mooie, volle en vooral zuivere vrouwenstemmen, die een waarlijk pleidooi waren voor het "vrouwengregoriaans". De weinige acclamaties voor het volk (onder andere pefatie-aanhef) waren over het algemeen erg ongelijk, niet alleen omdat de beide koren ver van elkaar stonden opgesteld, maar ook door de verschillende opvattingen in de uitvoering van het gregoriaans. Enige afspraken vooraf zouden dan op zijn plaats zijn.

N. van Hout

ZANGERSDAG OLDENZAAL

Een nieuwe wereld open...

Het muzikaal uitdrukkingsvermogen is bij het gregoriaans schijnbaar onuitputtelijk. Meestal voelt men dat wel aan, maar weet het niet goed onder woorden te brengen. Hoe heerlijk is het dan, wanneer er mensen zijn, die ons de weg willen wijzen. Er gaat een nieuwe wereld open. Zaterdag 24 oktober beleefden vijfendertig enthousiaste zangers en zangeressen een fijne studiedag in Oldenzaal. Uitleg, voorzingen, nazingen, verwijzingen naar de oude handschriften; dit alles culminerend in een klankvolle vesperstonde in de Plechelmusbasiliek. We stonden er zelf versteld van dat we iets dergelijks binnen één dag gerealiseerd zagen. Hoe je gregoriaans dan ondergaat, dat gevoel, ik wens het eenieder toe.

Een dagstudent

BERICHT

Wico Clements meldt het volgende:

Sinds de bespreking van CD's met gezangen van en rondom Hildegard von Bingen (Tijdschrift voor Gregoriaans 1991-3) verscheen op het Duitse merk Harmonia Mun-

di de CD *Zum Fest der Heiligen Hildegard von Bingen, Gregorianische Gesänge aus Messe und Offizium* (HM 942-2 882 586-907). Het betreft misgezangen en delen uit het officie van de feestdag van Hildegard, 17 september. De gezangen worden uitgevoerd door Schola en Koor van de Benedictinessenabdij St. Hildegard, Eibingen onder leiding van Johannes Berchmans Göschl o.s.b.

GREGORIAANS TE BELUISTEREN

* Het honderdjarig bestaan van de Sint Vituskerk in Hilversum wordt herdacht in een aantal feestelijke liturgievieringen.

Op zondag 22 november a.s., het Hoogfeest van Christus, Koning van het Heelal, wordt deze serie vieringen afgesloten met een volledig Latijnse Hoogmis om 11.00 uur. Celebrant is Dr. A. Bodar. De gregoriaanse gezangen worden verzorgd door de parochiële Schola Cantorum St. Vitus o.l.v. de heer Rinus Steenbeek.

* Op zondag 29 november wordt om 15.30 uur in de parochiekerk van Achel-Centrum het 24e gregoriaans Uur gehouden door de Schola Cantorum Achel (B), o.l.v. Bart Follon.

* De kathedrale Schola Roermond o.l.v. Wim Schreurs zingt de gregoriaanse gezangen van de betreffende misviering op:

- 6 december om 9.30 uur Munsterkerk; tweede zondag van de Advent.

- 13 december om 17 uur Munsterkerk; Adventsgezangen.

- 25 december om 0.00 uur kathedraal; Nachtmis van Kerstmis.

- 1 januari 1993 om 10.30 uur kathedraal; Maria, Moeder Gods.

* Het Tilburgs Gregoriaans Koor stuurde ons het volgende overzicht:

- zondag 29 november, St. Jan Goirle om 09.30 uur.

- zondag 6 december, St. Elisabeth-zieken-

huis om 10.00 uur.

- zondag 20 december, Levenskerk te Oisterwijk om 11.00 uur.

- donderdag 24 december, Reuselhof te Moergestel om 19.30 uur en in de Mariakerk te Heikant om 22.30 uur.

- vrijdag 25 december in de Mariakerk te Heikant om 9.30 uur.

* De Schola Cantorum Amsterdam o.l.v. Wim van Gerven laat U het volgende weten:

De Adventsvespers worden ook dit jaar weer gezongen in het Ignatiushuis, Hobbe-makade 51 om 17.00 uur. Dat is zondag 29 november, 6, 13 en 20 december.

Met Kerst zijn we weer in De Duif:

donderdag 24 december om 17.00 uur: Eerste Vespers van Kerstmis; om 19.30 uur de Metten van Kerstmis.

Vrijdag 25 december om 17.00 uur de Tweede Vespers van Kerstmis.

Zondag 27 december om 17.00 uur de Vespers van Johannes Evangelist.

* De Utrechtse Vrouwenschola o.l.v. Marie-Louise Egbers zingt op zondag 29 november om 17.00 uur de Vespers van de Eerste Zondag van de Advent in de St. Aloysiuskerk aan de A. van Ostadelaan te Utrecht.

* De gemengde Schola Breda o.l.v. Marie-Louise Egbers zingt op zondag 6 december de Vespers van de Tweede Zondag van de Advent:

om 17.00 uur in de Levenskerk aan de Sage ten Broekstraat te Oisterwijk;

om 19.00 uur in de St. Ceciliakerk te Enschot.

De hymne en Magnificat worden alternatim gezongen: gregoriaans en polyfonie.

* Op zaterdag 19 december zingt dezelfde schola de gregoriaanse gezangen van de vierde Adventszondag in de Eucharistieviering van 19.00 uur in de Begijnhofkerk te Breda.

* De K.R.O. stuurde ons het overzicht van de liturgievieringen radio t/m december. We nemen daarvan de Latijns/gregoriaanse vieringen over (Radio V, 11.00 tot 12.00 uur):

- 22 november: H. Hart te Maastricht.

- 27 december: Paulusabdij Oosterhout.

BERICHTEN VAN ANDEREN

* De Schola Cantorum Amsterdam zit met een ernstig ledentekort.

Vandaar de vraag aan u of u in uw kennisgevingen mannen weet die belangstelling zouden kunnen hebben om in ons koor mee te zingen. Het kunnen zingen van een toonladder en een niet al te hoge leeftijd zijn in principe de enige vereisten. In een aantal privélessen wordt men dan verder ingewerkt.

Voor informatie: dirigent Wim van Gerven, tel. 020 - 6256279;

voorzitter Geert Maessen, tel. 020-6381465.

* De S.N.K. verzocht ons het volgende te publiceren: Voor de zomervakantie heeft een aantal cursisten van de SNK-opleiding *Docentschap Koristenopleiding* met goed gevolg examen gedaan. Op grond van dit diploma zijn zij in staat op verantwoorde wijze koorscholing bij koren te verzorgen. Het bureau van de SNK is graag bereid op verzoek de gegevens van deze docenten beschikbaar te stellen.

De SNK beschikt over een Vacaturebank voor dirigenten en koren. Het beroep dat op deze bemiddeling gedaan wordt is enorm. Honderden koren en dirigenten schrijven zich in. Voor velen kan bemiddeld worden. Tientallen koren vonden inmiddels een nieuwe dirigent via deze bemiddeling. Informatie bij de SNK, Utrecht, tel. 030-313174. ■

LITURGIE

KERKELIJKE KALENDER (december 1992, januari en februari 1993)

zondag	6 december:	Tweede zondag van de Advent (Jaar A)
dinsdag	8 december:	Hoogfeest van de Onbevleete Ontvangenis van de H. Maagd Maria
zondag	13 december:	Derde zondag van de Advent
zondag	20 december:	Vierde zondag van de Advent
vrijdag	25 december:	Hoogfeest van Kerstmis, Geboorte van de Heer
zaterdag	26 december:	Feest van de H. Stefanus, eerste martelaar
zondag	27 december:	Feest van de H. Familie
maandag	28 december:	Feest van de HH. Onnozele Kinderen
vrijdag	1 januari:	Hoogfeest van de H. Maria, Moeder van God
zondag	3 januari:	Hoogfeest van de Openbaring des Heren
zondag	10 januari:	Feest van de Doop des Heren
zondag	17 januari:	Tweede zondag door het jaar
zondag	24 januari:	Derde zondag door het jaar
maandag	25 januari:	Feest van de Bekering van de H. Apostel Paulus
zondag	31 januari:	Vierde zondag door het jaar
dinsdag	2 februari:	Feest van de Opdracht van de Heer in de tempel
zondag	7 februari:	Vijfde zondag door het jaar
zondag	14 februari:	Zesde zondag door het jaar
zondag	21 februari:	Zevende zondag door het jaar
maandag	22 februari:	Feest van St. Petrus' Stoel
woensdag	24 februari:	Aswoensdag, begin van de Veertigdagentijd
zondag	28 februari:	Eerste zondag van de Veertigdagentijd ■

TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS

INHOUDSOPGAVE JAARGANG 17 (1992)

ARTIKELEN	AUTEUR	NO/PAG	
Een bijzondere sequentia in het handschriften- bestand v. h. klooster Soeterbeeck te Deursen- Ravenstein	Jan Boogaarts	1	2
Een specale halvetoonsneum in de notaties van de lage landen in de 12e en vroege 13e eeuw	Ike de Loos	1	27
Het gregoriaans van de Premonstratenzer Orde	Martin Hoondert	2	50
Gregoriaans en Hymnepoëzie voor de aartsengel Michaël	Paul Raasveld	2	73
Discussie over de historische uitvoering van het gregoriaans	Wico Clements	2	81
De gewone gezangen van de Misliturgie	A. Hollaardt, o.p.	3	94
Het Kyriale van 1905	Martin Claes	3	107
De melodieën van het Kyriale Romanum	Loek van Lijden	3	116
Gloria in excelsis Deo en de troop Quid tibi nunc	Gunilla Iversen	3	129
Met haken en ogen: Torculusgrafieën in codex Angelica 123	Alfons Kurris	4	154
Dr. Eliseus Bruning o.f.m., een bijna vergeten gregorianist, muziekgeleerde en componist	Frans Schouten	4	172
Discussie over de historische uitvoering van het gregoriaans	Wouter Swets	4	182
Rectificatie art. Gloria in excelsis Deo	Gunilla Iversen	4	186

CD BESPREKING

Choralschola der Wiener Hofburgkapelle o.l.v. Hubert Dopf s.j.	Wico Clements	1	40
Choralschola der Wiener Hofburgkapelle o.l.v. Josef Schabasser	Wico Clements	1	40
Chants de l'Eglise de Rome, Ensemble Organum	Wico Clements	2	81
Prière de Ganagobie: Messe Dominicale, chant grégorien, orgue et cithare	Wico Clements	3	146
Les moines d'Hautecombe chantent Notre Dame	Wico Clements	3	146

KOORPRAKTIJK

De Introitus Quasi modo geniti infantes	Clothilde Scholte	1	33
---	-------------------	---	----

LITURGIE

Enkele aspecten van de Joodse liturgie	Hans Bloemendal	1	15
Kerkzang in de Byzantijnse eredienst	Ant. Vriens o.f.m.	2	67
	cap.		
Opent uwen mond	Steef Oosterbeek	4	164

UIT HET KOOR GEKLAPT

Schola Cantorum Eemland	Hans Linnartz	1	43
Mannenschola A.C.G.: het ontstaan en de werkwijze	Ben Lamers /	2	87
	Piet Mennen		

INHOUD

Van de redactie	153
Met haken en ogen: torculusgrafieën in Codex Angelica 123 <i>Alfons Kurris</i>	154
Opent Uwen mond <i>Steef Oosterbeek</i>	164
Dr. Eliseus Bruning O.F.M. (* Geldrop 25-11-1892, + Nijmegen 31-05-1958): een bijna vergeten gregorianist, muziekgeleerde en componist <i>Frans Schouten</i>	172
Discussie over de historische uitvoering van het gregoriaans <i>Wouter Swets</i>	182
Mededelingen	187
Liturgische kalender	190
Inhoudsopgave jaargang 17 (1992)	191

